

РОЛЬ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ У БОРОТЬБІ З ПИЯЦТВОМ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Віталіна Горова

THE ROLE OF THE RURAL COMMUNITY IN THE FIGHTING AGAINST DRUNKENNESS ON THE RIGHT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY

Vitalina Gorova

The article analyzes the role of the community in the fighting against drunkenness, which was common among the rural population in the second half of the 19th – early 20th century (on the example of Kyiv, Podillia and Volyn provinces). Ways to solve this problem, which were implemented by the joint efforts of the rural community and with the active participation of clergy, as well as methods of direct public influence on people who abused alcohol and possible punishments for immoral behavior. An important source for our study are the notes of priests, ethnographic material, official documents (instructions, protocols, reports of organizations dealing with social issues), published on the pages of the «Diocesan Information» of the above provinces. The problem of the spread of drunkenness among Ukrainian peasants in the second half of the XIX – early XX century became relevant after the abolition of serfdom, in particular due to the increase in the number of drinking establishments in the villages of that time. Excessive alcohol consumption was condemned by popular morality. Drunkenness was not only a family problem, but also a public one. It was a tradition to take care of the drunken host's family. He was despised, and such a negative attitude on the part of the community, in some cases, forced him to return to normal. One of the measures taken by the priests to combat drunkenness was the so-called «marriage of sobriety». Parish guardians were actively involved in the fighting against alcoholism. They established rules for peasants to visit taverns, and also regulated and banned the sale of alcoholic beverages.

Conclusions are made regarding the social and educational functions of the rural community in the struggle for the morality of the population. The methods of their direct influence were persuasion, encouragement by example, mentoring, or public condemnation and punishment. Conscious representatives of the clergy made great efforts to combat drunkenness. At the initiative of the village priest, the community made collective decisions to close local drinking establishments. Their desire to reduce alcohol abuse was realized through the organization of sobriety societies, which allowed them to unite public efforts to overcome this bad habit. In addition, the societies were engaged in the development of cultural, educational and artistic spheres.

Keywords: community, meeting, saloon, drunkenness, rural clergy, association of sobriety, village headman, township court, sobriety society, parish guardianship.

Проблема поширення пияцтва серед сільського населення на теренах українських губерній у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття і пошуку методів боротьби з цим явищем особливо актуальною стала після скасування кріпацтва. Саме тоді споживання алкогольних напоїв почало неухильно зростати. (Єлесін 2015, с. 74; Ж-ий 1885, с. 587; Міронова 2019). Дослідник звичаєвого права М. Яворовський відзначав: «Горілка – це такий елемент, без якого не відбувається жоден випадок в житті простої людини». Практика вживання алкоголю з'явилася під впливом звичаю і несприятливих життєвих умов. А місцем, де зазвичай його розпивали, була корчма (шинок). Там завжди збирався великий натовп селян, які обговорювали поточні події і новини дня. Також його відвідувала й місцева влада (староста, сотський та ін.). Окрім спілкування, головною причиною її відвідування було бажання і можливість випити «оковитої». В народі казали: «Шинкар п'яницю любить, та дочку за нього не віддасть». При кріпацтві, як

зазначає дослідник, у селі був один шинок, а тепер до поміщицького додався ще й селянський. А у великих селах чи тих, які належали кільком власникам, де було по дві корчми, тепер їх число подвоїлося (Яворовский 1875, с. 310–312). Описуючи побут українців у Полтавській губернії, А. Афанасьєв-Чужбинський у своєму дослідженні також наголошував на тому, що у селі на три будинки приходився один шинок. Такий факт аж ніяк не сприяв тому, щоб не піддатися спокусі його відвідати (Афанасьєв-Чужбинский 1858, с. 40). У численних етнографічних працях дослідників другої половини XIX – початку XX ст. висвітлено приводи та обставини, які спонукали українського селянина до випивання, форми проявлення пияцтва, причини, які його породжували, категорії населення (за статтю, віком), які переважно зловживали алкоголем. Спеціальне дослідження, присвячене цій темі, має М. Сумцов, який, проаналізувавши тексти «п'яницьких пісень» (творцями яких переважно були жінки, які потерпали від наслідків постійної пиятики свого чоловіка), всебічно розкрив проблему поширення пияцтва у селянському середовищі, причини виникнення цього явища і його наслідки (Сумцов 1886). У подальшій своїй дослідницькій роботі М. Сумцов продовжив вивчення традицій, які так чи інакше передбачали вживання спиртних напоїв. Відома його етнографічна праця «Культурные переживания» містить окремі статті про звичай «могоричів» (вживання горілки на знак закріплення домовленостей між сторонами при укладанні будь якої угоди) і корчму – громадський заклад, де повсякчас розпивали алкогольні напої (Сумцов 1889, 1890, 1902). Фрагменти досліджуваної теми знаходимо у семитомнику П. Чубинського «Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край». Зокрема, у п'ятому томі, який містить, зібрані дослідником, українські народні пісні, у розділі «Пісні побутові» окремо згруповано пісні «п'яницькі»; у шостому томі, присвяченому дослідженню звичаєвого права українців, у частині, яка репрезентує кримінальні рішення волосних судів, подано вироки за пияцтво і розгульний спосіб життя (у групі злочинів проти моральності); у сьомому томі, у третій його частині «Малороси Південно-Західного краю» (а саме у розділі «Народні розваги»), описано звичай колективного розпивання горілки (із обов'язковим елементом пригощання випивкою), який відбувався у корчмі, яку дослідник називає «народним клубом» (Чубинський 2011). Про те, що горілка супроводжувала усі святкові та інші (випивали після сільського сходу, по закінченню роботи, під час толоки, жнив, косовиці) події селянина зазначали у своїх дослідженнях О. Афанасьєв-Чужбинський (Афанасьєв-Чужбинский 1858), Ф. Красильников (Красильников 1904), А. Шмідт (Шмидт 1863). У дослідженнях відзначається, що з одного боку, щедро пригостити гостя випивкою було ознакою проявлення гостинності, а з іншого – надмірне пияцтво громадою засуджувалося. Тема, яка стосується соціальних проблем українського селянства, і насамперед утвердження в народі тверезого способу життя, викликає інтерес й у сучасних дослідників. Вивченням цієї проблеми займалися О. Асауленко (Асауленко 2009), Т. Соломонова (Соломонова 2010), П. Єлесін (Єлесін 2012, 2015), О. Михайлюк (Михайлюк 2011), Я. Стасів (Стасів 2013), І. Наєждіна (Наєждіна 2018), І. Міронова (Міронова 2019) та ін. Їхні праці досить ґрунтовно висвітлюють діяльність представників православного духовенства, інтелігенції, громадськості щодо подолання пияцтва серед сільського населення у різних регіонах України в імперський період. Побічно до цієї теми у своїх етнологічних дослідженнях зверталися дослідниці І. Олійник (Олійник 2003) та Н. Жмуд (Жмуд 2005). Незважаючи на розкриття у працях дослідників різних аспектів досліджуваного явища, етнологічна складова потребує глибшого аналізу, що посилює актуальність і потребу подальшого вивчення наукової теми з етнологічного погляду.

Метою даної статті є визначення ролі громади у боротьбі з пияцтвом, яке було поширеним явищем серед сільського населення у другій половині XIX – на початку XX ст. (на прикладі Київської, Подільської і Волинської губерній). Висвітлення способів вирішення цієї проблеми, які реалізовувалися спільними зусиллями сільської громади та за активної участі представників духовенства, а також методів безпосереднього впливу громадськості на осіб, що зловживали алкогольними напоями і можливих покарань за антиморальну поведінку.

Важливим джерелом для нашого дослідження є замітки священників, етнографічний матеріал, службова документація (інструкції, протоколи, звіти організацій, які займалися вирішенням соціальних питань), опублікована на сторінках «Єпархіальних відомостей» вищезазначених губерній. Так, шкідливий вплив корчмарів-євреїв на православне населення простежують у своїх розвідках М. Яворовський (Яворовский 1875), Г. Снегурський (Снегурский 1870), І. Успенський (Успенский 1866), І. Ясинський (Ясинский 1894). Потребу викорінення звичаю «могоричів», який сприяв поширенню пияцтва і тим самим негативно впливав на селянина обґрунтовує І. Хохановський (Хохановский 1905). В опублікованих зверненнях-повчаннях священників порушується проблема нехтування богослужіннями заради відвідування питних закладів (Павло-

вич 1877). Про діяльність парафіяльних опікунств, які намагалися реалізувати свої способи боротьби з пияцтвом, маємо замітку священника П. Сенаторського (Сенаторский 1869). Також у періодиці опубліковано їх протокольне рішення, яким передбачалося проведення контрольних перевірок щодо вживання спиртних напоїв та відвідування питних закладів до закінчення церковного богослужіння (Деятельность одного из церковно-приходских попечительств Киевской губернии 1871). Інформативними є матеріали про розпочатий процес (у другій половині XIX ст.) виникнення товариств тверезості (Желание трезвости, образование и заметка об обществах трезвости в Подольской епархии 1862; Общество трезвости в с. Слободо-Потоке Винницкого уезда 1890; Правила общества трезвости в селе Володовцах Ямпольского уезда 1891). Оприлюднено й Інструкцію, складену Київським губернським по селянським справам «присутствием» (від 21 січня 1889 року), положеннями якої могли керуватися волосні старшини, волосні судді і сільські старости щодо регулювання і протидії пияцтву на місцях (Административные меры для противодействия пьянству 1893).

Уся побутова дійсність з її слабкостями і недоліками, різні аспекти вживання спиртних напоїв яскраво відображаються в усній народній творчості (у прислів'ях, приказках, піснях). Так, у текстах «корчемних» і «п'яницьких» пісень (збирачами яких були П. Чубинський, О. Лоначевський та ін.), які проаналізував М. Сумцов, розкриваються негативні наслідки частого випивання, коли селянин пропивав гроші, худобу, одяг («жупани голубі»); коли не вистачало грошей – у шинок несли «горщик масла і ворочок сиру», потім туди ж йшли «воли половії», «бички невеличкі», корови, телиці, «риженька кобила» (Сумцов 1886, с. 288).

Важливо зазначити обставини, при яких українці вживали алкогольні напої. Переважно випивка була присутня на великі свята, під час святкування значних подій у родині. Приміром, на Різдво колядники просили за заспівану «колядочку бочку пива, а з кватиречки хоч порцієчку»; жінці по закінченню польових робіт як правило нагадували господареві поля, що їх потрібно пригостити, бо вони «не даремно потрудилися на широкій ниві і звили з колосків для нього вінок». За пригостання жінці прославляли господаря, особливого тих, які щедро їх пригостили. Пили горілку і на родинах, «щоб діти росли». На хрестинах «бабусенька гостей садовить, пляшку з горілкою ставить, частує, приймає і хрещеного сина вихваляє». Багато випивалося горілки на весіллі, де випивання проходило з різними примовками, наприклад, «щоб молоді любилися, а старих, щоб і колом не розважити». На похороні і на поминках теж випивка була присутня і вважалося правильним пити і примовляти: «помершим на царство, а живим, щоб здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, та всячину» (Сумцов 1886, с. 270–271). Заслугує на окрему увагу звичай «могоричів». «Цим арабським словом зазначалося випивання горілки з приводу тої чи іншої угоди. Він заміняв собою нотаріальний акт, являвся тою, так би мовити, печаткою, що закінчувала, стверджувала всякі переговори, надавала їм остаточну силу. Коли ще не випили могоричу, то могли перервати переговори, могли не визнавати за собою ніяких зобов'язань. Раз могорич випито, акт чи угода сталися, й вже визнавалося і морально й юридично обов'язковим їх виконання» (Неселовський 1927, с. 9). Про могорич як обов'язковий елемент говорить і народне прислів'я, записане М. Сумцовим, яке має дещо перебільшений зміст: «старці милицями (бідняки костиллями) мінялися, та й то три дні могорич пили» (Сумцов 1902, с. 42). Це прислів'я дає зрозуміти, що навіть при незначних обмінних операціях виставлявся могорич, а при великих торгівельних угодах його нехтування було принизливим вчинком. Інші приклади: «Могорич полюбовна річ», «Купити чи не купити, а могорича треба ся напиту», «Бич на бич, аби могорич», «Хоч на убиток продать, аби могорич запивать» (Українські прислів'я та приказки. Дожовтневий період 1963; Пазяк 1991, с. 306). Побутування цих прислів'їв свідчить про те, що могорич для селян був бажаним явищем. Вони поспішали здійснити усі торгові справи аби із задоволенням почати могоричувати. З іншого боку, таке прихильне ставлення до могоричу є відображенням схильності українських чоловіків (а подекуди і жінок) до пияцтва. Підґрунтям цієї схильності була необхідність розслабитися та відпочити від важкої щоденної праці, хоч на деякий час забути про життєві проблеми.

Варто зауважити, що помірне вживання спиртних напоїв, якщо це не призводило до морального падіння випиваючого, не вважалося шкідливим. Осуду з боку сільської громади піддавалося надмірне зловживання алкоголем. Про горілку у народі навіть говорили пестливо: «горілка-говорущечка», «чарочка-чепурущечка», «фляшечка-потішечка» (Сумцов 1886, с. 270). Так само важливим було щедро пригостити (почастувати) випивкою гостя, що вважалося ознакою проявлення гостинності. Як зазначає А. Шмідт, «українець пригостив на хрестинах, весіллі, похороні, щоб усі гості були п'яні, аби уникнути осуду громади» (Шмідт 1863, с. 345). Так само жінка, особливо мати, яка виростила хороших дітей, турбувалася про домашній достаток, мала

повне право провести зайвий час у шинку при розмовах зі своїми приятельками і випити чарку горілки (Сумцов 1886, с. 286). Зазвичай чоловіки пили горілку, тобто хлібне неочищене вино, а жінки – різні настоянки і наливки (вишнівку, слив'янку та ін.) (Красильников 1904, с. 35).

Все ж таки, за винятком тих випадків, коли випивання горілки вважалося нагородою за виконану працю чи під час окремих і важливих подій у житті людини, вживання горілки, яке переходило у пияцтво («мало не до втрати свідомості») засуджувалося народною мораллю. Це підтверджують такі зразками усної народної творчості: «Пий та розуму не пропий», «Дай, Боже, пити та не напиватися», «За чарку, то і за сварку», «Прощавай розуме, як з горілкою зустрівся», «П'яний – що дурний», «Горілка – здоров'ю злодійка», «Хміль до лихого людей зводить». Особливо багато проявів негативного ставлення українців до пияцтва знайшов М. Сумцов, дослідивши ряд родинно-побутових, «корчемних» і «пияцьких» пісень. У їх текстах зустрічаються вислови, що горілка скорочує життя людині. Цікавим є висловлення думок щодо ідеалізації колишніх часів: «Люди давно старосвіцькі горілки не пили, по сто годов, по п'ятдесят та на світі жили. Але тепер, як узяли дуже напивати, то по сорок ісповна не будуть тревати» (Сумцов 1886, с. 272). Побутували вирази, які виражали прояви крайностей у вживанні алкоголю: «п'яний, як квач», «п'яний, як чіп», «п'яний, як ніч», «чорно п'є», «саме в красу», «у п'яти вступило», «оре носом», «чмілі гудуть», «убив муху», «аж чуприна курить» (Сумцов 1886, с. 288) Через наслідки пияцтва горілку також називали «горілка проклятая», «горілка зрадливая» (Сумцов 1886, с. 288; Сумцов 1889, с. 132) Про найвищий ступінь сп'яніння в народі казали: «хоч свічку йому приліпи до носа» (Ясинский 1906, с. 233).

Інколи траплялося так, що і чоловік і жінка були п'яницями, що призводило до пропивання усього нажитого майна. І як правило люди над таким подружжям насміхалися. Але найчастішим були випадки, коли пиятикою займалася одна із сторін подружжя, а інша – потерпала від цього. І переважно це були чоловіки, що призводило до сімейного розладу і розорення. Пияцтво у чоловіків породжувало негативні наслідки, які супроводжувалися побиттям жінок та нецензурною лексикою. У народі казали: «На підпитку немає спинку», «Від п'яного поли вріж та втікай». Також побутували випадки бійки і серед самих п'яниць. Подібні речі засуджувалися, тому боротьбі з пияцтвом, яке була досить поширеним явищем у другій половині XIX – на початку XX ст. належало важливе місце в охороні громадського порядку. На боротьбу з пияцтвом та шинками (як популярного місця, де займалися пиятикою) в першу черги йшли жінки, що часто давало позитивний результат. Інколи вони спонукали до прийняття громадських рішень про закриття питних закладів. Ображені жінки зверталися з проханням про захист до сільського старости, а той скликав присяжних. Якщо потрібно було, приходили додому і арештовували чоловіка-п'яницю. Випадки покарання волосним судом такої поведінки відображено у «Працях...» П. Чубинського. Так, у с. Жалобне Новоград-Волинського повіту у 1864 р. покарали його мешканців. За вироком суду, їх звинуватили у розпусті та пияцтві, оскільки вони зійшлися жити разом, покинувши свої сім'ї. Покаранням для них було 150 ударів різками та внесення штрафу (Чубинський 2011, с. 242).

Особливому засудженню підпадали випадки, коли пияцтво призводило до розорення господарства. У разі виникнення загрози майновому становищу людини, до цього долучалася громада, яка втручалася у ведення господарства. За господарством п'яниці прикріплювався господар, якого шанували люди, і на якого покладалася відповідальність за збереження нажитого. Будь який продаж чи дарування п'яниці мав погоджувати з ним. Пияцтво було проблемою не лише сімейною, а й загальногромадською, тому в Україні опікати сім'ю господаря-пияка стало традицією (Жмуд 2005, с. 115) В деяких випадках це потребувало і судових розглядів. Так, Рокитнянським судом було розглянуто справу щодо селянина, мешканця с. Рокитне, пияцтво якого призвело до розорення господарства, яке він отримав у спадок. За рішенням сільського старости його посадили в «темницю». Згодом, розглянувши його справу у суді, постановили: за п'янство, розорення господарства і втечу з «темниці» підсудного заарештувати на сім днів, а караульного оштрафувати на користь громади. Інший випадок стосується того, як у Дилерському волосному суді (Київський повіт) у 1869 р. селянина за пияцтво арештували на одну добу та оштрафували на 5 коп. срібними на користь громади. Волковийський суд (Дубенського повіту Волинської губернії) у 1862 р. слухав скаргу селянина, дружину якого (вона постійно пиячила, що призвело до розорення їхнього господарства і попри всі міри не подавала надію на виправлення ситуації) покарали 15 ударами різок, і попередили про збільшення міри покарання у разі повторення подібного. Той самий суд за пияцтво і розгульний спосіб життя, що призвело до неспроможності платити державні повинності та інші громадські внески, прийняв рішення про арешт на три доби. Були й суворіші покарання винних. Так, Млієвський суд Черкаського повіту

Київської губернії, слухаючи скаргу щодо селянина, який постійно пиячив та мав цю звичку з малих років, а також займався крадіжками, ухвалив рішення про його арешт – на сім днів та тілесне покарання – десять ударів різками. Також його попередили: якщо за ним ще раз буде помічена така поведінка, його виженуть з громади, аби уникнути згубного на неї впливу. Варто описати інший випадок, який мав місце у Гостомельському суді Київського повіту (1861 р.), коли 60-річного селянина, за поведінку, яка виходила за межі пристойності, примусили відпрацювати громадські роботи (Чубинский 2011, с. 240–242). Також маємо рішення від 24 березня 1864 року, винесене сільським «сходом» с. Білорукавки Подільської губернії: застосовувати матеріальне стягнення для селян, які під час робочого дня вживали алкоголь і не реагували на прохання старосту вийти з корчми (вперше, порушивши вимогу, – 3 зл. 10 грош., вдруге – 6 зл. 20 грош., втретє – 13 зл. 10 грош.). Виручені гроші щосуботи староста передавав у волосне управління, які у подальшому використали на купівлю підручників для місцевої сільської школи (Желание трезвости, образование и заметка об обществах трезвости в Подольской епархии 1862, с. 415–416). Підтвердженням негативного ставлення громади до пияцтва і, через засоби колективного осуду і тиску, отримання успішного результату, є описана ситуація у праці О. Афанасьєва-Чужбинського. У ній зазначається, що п'яниця завжди піддавався презирству. Його поведінка засуджувалася. Таке ставлення ніби ставило клеймо на людині, і у деяких випадках, змушувало її поступово повертатися до нормального стану, бо вона не знаходила соратників, друзів і підтримки (Афанасьев-Чужбинский 1858, с. 40).

Окрім органів влади та громади до боротьби з пияцтвом долучалися представники православного сільського духовенства, які були свідомими своєї справи і мали стійкі моральні переконання. Одним із методів впливу на дії пияк була практика священиків винесення цього питання на осуд громади. І часто це було дієвим методом. Підтвердженням того, що колективна думка мала велике значення є прислів'я: «Нехай буде, як скажуть люди», «Коли дихнуть люди, то вітер буде» «Як громада, то так уже й я», «У гурті каша їсться», «Дві голови – два розуми, п'ять голів – громада, а громада – великий чоловік» (Пазяк 1991, с. 14, 19; Єлесін 2015, с. 76). Важливим методом боротьби за тверезість були спроби священиків вплинути на закриття шинків. Інколи їм це вдавалося – зокрема, завдяки переконанню сільської громади винести колективне рішення про закриття питних закладів. Але великих успіхів у цьому напрямку їм досягти не вдалося, оскільки власники питних закладів сплачували кошти за їх оренду, які використовувалися на сільські потреби (Єлесін 2015, с. 77). Не дивлячись на це, такі випадки зустрічалися. Маємо приклад вдалої реалізації ініціативи з боку священика, описаний у дисертації П. Єлесіна, коли селяни с. Кордишівки Бердичівського повіту Київської губернії (1870 р.) винесли рішення про заборону вживання спиртних напоїв жителями села терміном на один рік та закриття сільського шинку. Однак, після 14 травня 1885 р. священики втратили такий важель впливу, оскільки закриття питних закладів перейшло до компетенції державного органу – «питейных присутствий» (Єлесін 2015, с. 78).

Боротися із пияцтвом священики намагалися і власними силами – через провіді антиалкогольного змісту, у яких вони закликали до тверезого способу життя, пошуку інших шляхів виходу зі складних ситуацій, не піддаючись людським слабкостям. Духовенство вважало, що вживання спиртних напоїв призводило до морального, фізичного і матеріального занепаду селянства (Єлесін 2015, с. 74, 79; Общество трезвости в Слободо-Потоке Винницкого уезда, 1890, с. 789–790). Також, одним із заходів боротьби з пияцтвом, який використовували священики, були так звані «шлюби тверезості». Коли вінчали молоду пару, то від неї вимагали присягнути на ведення тверезого способу життя як подружжя (Чмелик 1999, с. 101). Також священик міг наректи дитину-пияки іменем, якого не було в святках, аби, той, ймовірно усього, не мав приводу випити. Імена були такі, що і вимовити їх було складно (Пехто, Бардадим, Пестя тощо): «Тато пив, то дитину назвали Мамітя. В нас потом так нікого вже не називали. Це мня, казали, батюшка придумав: а шо воно, до чого – не знаю». Підтвердженням дієвості такого методу є те, що чоловіки, які любили випити, до народження дитини утримувалися від вживання спиртних напоїв (Жмуд 2005, с. 115).

Активною боротьбою з пияцтвом займалися такі інституції як парафіяльні опікунства, до складу яких входили волосний старшина, церковний староста, сільський староста і ще 20 прихожан. Так, на одному із їх засідань у с. Водотії Брусилівського повіту Київської губернії (1867 р.) були прийнята постанова щодо винесення штрафів парафіян, які розпиватимуть спиртні напої та відвідуватимуть питні заклади ще до закінчення богослужіння в церкві. При цьому були встановлені такі суми штрафів: перше порушення – 30 коп., друге – 50 коп., а третє – 1 руб. Ці кошти йшли на використання самого опікунства (Сенаторский 1869, с. 39; Єлесін 2005, с. 79).

Також маємо й інший варіант впливу на відвідування селянами шинків, описаний П. Єлесінім, поданий на прикладі заходів, проведених парафіяльним опікунством с. Вільня Радомисльського повіту Київської губернії. Ним було прийнято рішення щоденно перевіряти місцеві питні заклади і до пияк приймати наступні заходи. Той, хто вперше був помічений ними у нетверезому стані відводився додому (у цьому брали участь місцевий староста чи десяцький), якщо вдруге таке траплялося з цим же пиякою, то його поведінку обговорювали публічно на засіданні опікунства, зверталися до нього із проханням відмовитися від зловживання спиртним та виносили догану. Якщо таке порушення повторювалося і втретє, то накладався штраф від 30 коп. до 1 руб. (Єлесін 2015, с. 80). Також шинкарям було оголошено: не продавати прихожанам горілки у борг за продукти, і у недозволеній законом час (у неділю і святкові дні до закінчення літургії в церкві), у інші дозволені дні після дев'ятої години вечора; не запрошувати у питний заклад музик для приваблення людей; не продавати горілки малолітнім дітям, які не досягли 14-річного віку. Шинкарів ознайомлювали з «Уставом про питні збори», де зазначалося, що за подібні вчинки накладався штраф (Деятельность одного из церковно-приходских попечительств Киевской губернии 1871, с. 406–407; Єлесін 2015, с. 85).

Очолювана сільськими священиками боротьба за тверезий спосіб життя продовжувалася і укріпилася завдяки створенню спеціальних інституцій – товариств тверезості. Основним їх завданням було залучення якомога більшої кількості учасників. Основу таких товариств склали члени церковнопарафіяльних опікунств. А очолював їх парафіяльний священик. На прикладі Подільської губернії, відомо, що перші товариства тверезості з'явилися у 1859 році, які діяли три роки. Спочатку таке товариство з'явилося в с. Стефановці Гайсинського повіту (виникло 24 травня 1859 року). У жовтні 1860 року такі товариства виникли у церковних приходах Ольгопільського (у селах Слободо-Осіївці, Старо-Осіївці, Луговій, Старій Вербівці), Літинського повіту (у с. Багріновцях). Але, на жаль, втримати надовго активну добровільну відмову селян вживати алкогольні напої і стійкість такого руху за тверезість не вдалося. Так, з даних священика с. Стефанівки, товариство тверезості у цьому населеному пункті ще продовжувало своє існування, але із суттєвим скороченням її членів. Першопочатково до нього вступило усе село, а станом на 1862 рік у його лавах залишилося усього 15 осіб, які вже могли власним прикладом утримувати людей від спокуси випивати (Желание трезвости, образования и заметка об обществах трезвости в Подольской епархии 1862, с. 417–419). Правда, такі товариства з часом відновили свою діяльність. Дослідники відзначають їх масову організацію у 1890-х роках. Прикладом, у с. Слободо-Потоці Вінницького повіту 06 серпня 1890 року товариство тверезості було відкрито за ініціативи місцевого священика. В день після літургії прихожанам запропоновано було залишитися тим, хто бажав до нього вступити. У спільноті її члени розподілялися за категоріями: перша – це особи, які відмовлялися від вживання алкогольних напоїв на все життя, друга – ті, які відмовлялися від вживання на три роки, третя – на один рік, а четверта – ті, які не могли відмовитися від вживання спиртних напоїв і обіцяли себе обмежувати і випивати не більше двох чарок на день. Для цього заводилася спеціальна книга. Із замітки відомо, що у першу категорію записалося 12 осіб разом зі священиком, у другу – лише 5 осіб, у третю – 16 осіб, у четверту – 22 особи. Таким чином, створене товариство складалося з 55 осіб. Усі ті, хто вступили до товариства давали обітницю і мали старатися залучати у спільноту інших односельчан та переконати їх перетворити існуючий в селі шинок на «чайну» (Общество трезвости в Слободо-Потоке Винницкого уезда 1890, с. 789–790). У товариствах тверезості діяли встановлені правила, які в обов'язковому порядку мали виконуватися і бути запорукою ведення тверезого способу життя. Потрібно зауважити, що товариства тверезості окрім безпосередніх заходів боротьби з пияцтвом, виконували й інші завдання, які так чи інакше опосередковано впливали на покращення морально-етичної поведінки селян. Так, за їх підтримки створювалися читальні, недільні школи, організовувалися церковні хори, відкривалися дешеві народні чайні (Єлесін 2015, с. 84). Усі перераховані заходи сприяли підвищенню грамотності у селянському середовищі, зміні їх смаків та потреб. Населення мало можливість замінити пияцтво на інші задоволення, які несли у собі більш моральний характер. Покладалися великі надії на нове покоління людей, які мали виховуватися у створених у селі школах, що мало стати позитивним поштовхом для населення стати на шлях високої моралі (Жолтовский 1873, с. 637).

Таким чином, підсумовуючи вище викладений матеріал, зазначимо, що сільські громади у справах підвищення морального рівня населення виконували важливу соціальну та виховну функції. Методами їх безпосереднього впливу були переконання, заохочення власним прикладом, наставництво або ж громадський осуд і покарання. Великі зусилля у боротьбі з пияцтвом докладали свідомі своєї справи та покликання представники духовенства. Зокрема, за ініціа-

тиви сільського священика громада приймала колективні рішення про закриття місцевих питних закладів. Також їхнє бажання зменшити масштаби зловживання спиртними напоями було реалізовано через організацію товариств тверезості, що дозволяло об'єднати громадські зусилля, спрямовані на подолання цієї згубної звички. Крім цього, товариства займалися розвитком культурно-просвітницької та мистецької сфери. Це сприяло виникненню серед сільського населення прагнення до культурного розвитку і появи нових інтересів, що позитивним чином відбивалося на матеріальному і моральному стані особистості, сім'ї та громади загалом.

Список джерел та літератури

- Административные меры для противодействия пьянству, 1893, Киевские епархиальные ведомости (далі – КЕВ), 7, 190–195.
- АСАУЛЕНКО, О., 2009, Роль епітимії у моральному вихованні суспільства (на досвіді Полтавської єпархії ХІХ століття), Український історичний збірник, 12, 100–106.
- АФАНАСЬЕВ-ЧУЖБИНСКИЙ, А., 1858, Быт малорусскаго крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии). В: Этнографический сборник. Вып. 3. С.Пб: В тип. Эдуарда Праца, 19–46.
- Деятельность одного из церковно-приходских попечительств Киевской губернии, 1871, КЕВ, 17, 406–410.
- Желание трезвости, образование и заметка об обществах трезвости в Подольской епархии, 1862, ПЕВ, 13, 415–419.
- ЖМУД, Н., 2005, Народна педагогіка як етноформуючий чинник: дис. ... канд. іст. наук. К.
- Ж-ий, 1885, Один из наших народных недугов и его смертельный враг, Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ), 27, 586–595.
- ЖОЛТОВСКИЙ, И., 1873, О Бачмановской церкви и ея принадлежностях, Волынские епархиальные ведомости, 17, 636–637.
- ЄЛЕСІН, П., 2012, Боротьба з пияцтвом у діяльності православного сільського духовенства Наддніпрянської України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), Вісник Черкаського університету, 9 (222), 73–80.
- ЄЛЕСІН, П., 2015, Сільське духовенство як середовище формування української інтелігенції (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук. Кременчук.
- КРАСИЛЬНИКОВ, Ф., 1904, Малороссия и Малорусы. (Географическо-этнографический очерк). М.: Печатня А. И. Снегиревой.
- МІРОНОВА, І., 2019, Практика боротьби з алкоголізмом серед сільського населення Півдня України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), Український селянин, 22, 30–36.
- МИХАЙЛЮК, О., 2011, Антиповедінка в культурі селянства Наддніпрянської України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., Гілея, 46 (4), 33–40.
- НАДЄЖДИНА, І., 2018, Просвітницька діяльність інтелігенції щодо подолання пияцтва на Півдні України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., Педагогічний альманах, 38, 250–255.
- НЕСЕЛОВСЬКИЙ, О., 1927, Наймити та наймички на Поділлі в ХУІІІ ст. У: Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі: Друкарня ім. Леніна, 1–38.
- О., 1890, Общество трезвости в с. Слободо-Потоке Винницкого уезда, ПЕВ, 34, 789–790.
- ОЛІЙНИК, І., 2003, Відображення етнокультурних взаємин на Поділлі в другій половині ХІХ століття за матеріалами періодики, Етнічна історія народів Європи, 15, 51–55.
- ПАВЛОВИЧ, П., 1877, Поучение сельским прихожанам в неделю 2-ю по Пятидесятнице, КЕВ, 13, 371–377.
- ПАЗЯК, М., 1991, Прислів'я та приказки. Кн. 3: Взаємини між людьми. К.: Наукова думка.
- Правила общества трезвости в селе Володовцах Ямпольского уезда, 1891, ПЕВ, 41–42, 577–581.
- СЕНАТОРСКИЙ, П., 1869, Благотворительная деятельность двух приходских попечительств, КЕВ, 1, 35–44.
- СНЕГУРСКИЙ, Г., 1870, Поучение о пьянстве, ПЕВ, 12, 313–315.
- СТАСІВ, Я., 2013, Рух тверезості у Східній Галичині в середині ХІХ – першій третині ХХ століття, Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2012–2013, 13–14, 168–175.
- СОЛОМОНОВА, Т., 2010, Народні бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії), Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство, 2, 180–190.
- СУМЦОВ, Н., 1886, Малорусские пьянические песни, Киевская старина, 15, 5, 267–292.

- СУМЦОВ, Н., 1889, Культурные переживания. Корчма, как общественное учреждение, Киевская старина, 25, 4, 131–133.
- СУМЦОВ, Н., 1890, Могорич. В: Культурные переживания К.: Типография Г. К. Корчак-Новицкого, 202–203.
- СУМЦОВ, Н., 1902, Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии). Х.: Типография «Печатное Дело».
- ЧУБИНСКИЙ, П., 2011, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования д.чл. П.П. Чубинским: репринт. вид: в 7 т. Т. 5. Песни любовныя, семейныя, бытовые и шуточные. Відп. за вип.: Г. Скрипник. К.
- ЧУБИНСКИЙ, П., 2011, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования д.чл. П. П. Чубинским: репринт. вид: в 7 т. Т. 6. Відп. за вип.: Г. Скрипник. К.
- ЧУБИНСКИЙ, П., 2011, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования д.чл. П. П. Чубинским: репринт. вид: в 7 т. Т. 7. Відп. за вип.: Г. Скрипник. К.
- Українські прислів'я та приказки. Дожовтневий період, 1963. Вступ. стаття: В.Бобкової; упоряд.: Й. Багмут, В. Бобкова, А. Багмут. К.: Вид-во АН УРСР.
- УСПЕНСЬКИЙ, И., 1866, Путевые впечатления проезжавшего по Юго-Западной России, ПЕВ, 21, 783–790.
- ХОХАНОВСКИЙ, И., 1905, Несколько слов по поводу одного обычая, ПЕВ, 33, 757–765.
- ЧМЕЛИК, Р., 1999, Мала українська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції). Львів: Ін-т народознавства НАН України.
- ШМИДТ, А., 1863, Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Т. 24: Херсонская губерния. Ч. 2. С.Пб.: Тип. Калиновского.
- ЯВОРОВСКИЙ, М., 1875, О вредном влиянии, какое производит на поселян евреи, торгующие в сельских шинках, ПЕВ, 10, 309–316.
- ЯСИНСКИЙ, В., 1906, В поднепровском захолустье, Православная Подолия, 3; 230–237; 4, 305–327; 10, 639–653; 12, 754–772.
- ЯСИНСКИЙ, И., 1894, История одного приговора о закрытии питейного заведения в приходе, ПЕВ, 14, 403–405.

References

- Administrativnye mery dlya protivodeystviya pianstvu [Administrative measures to counter drunkenness]. 1893, Kievskie eparkhialnye vedomosti (dali – KEV), 7, 190–195. [In Russian].
- ASAULENKO, O., 2009, Rol epitymii u moralnomu vykhovanni suspilstva (na dosvidi Poltavskoi yeparkhii XIX stolittia [The role of penance in the moral education of society (on the experience of the Poltava eparchy of the 19th century)]. Ukrainyky istorychnyi zbirnyk, 12, 100–106. [In Ukrainian].
- AFANASEV-CHUZHBINSKIY, A., 1858, Byt malorusskaho krestyanina (preimuschestvenno v Poltavskoy hubernii) [Life of the Ukrainian peasant (mainly in the Poltava province)]. In: Etnohraficheskiy sbornik. Vyp. 3. S.Pb: V tip. Eduarda Pratsa, 19–46. [In Russian].
- Deiatelnost odnogo iz tserkovno-prikhodskikh popechitelstv Kievskoi gubernii [The activities of one of the parish trusteeship of the Kyiv province]. 1871, KEV, 17, 406–410. [In Russian].
- Zhelanie trezvosti, obrazovanie i zametka ob obshchestvakh trezvosti v Podolskoi eparkhii [Desire for sobriety creation and a note about sobriety societies in the Podillya eparchy]. 1862, PEV, 13, 415–419. [In Russian].
- ZHMUD, N., 2005, Narodna pedahohika yak etnoformuiuchy chynnyk [Folk pedagogy as an ethno-forming factor]: dys. ... kand. ist. nauk. K. [In Ukrainian].
- ZH-Y, 1885, Odin iz nashykh narodnykh neduhov i eho smertelnyi vrah [One of our people's disease and his deadly enemy]. Podolskiye eparkhialnye vedomosti (dali – PEV), 27, 586–595. [In Russian].
- ZHOLTOVSKIY, I., 1873, O Bachmanovskoi tserkvi i eia prinadlezhnostiakh [About Bachmanovska church and its affiliation]. Volynskye eparkhialnye vedomosti, 17, 636–637. [In Russian].
- YELESIN, P., 2012, Borotba z pyiatstvom u diialnosti pravoslavnoho silskoho dukhovenstva Naddniprianskoi Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Fighting against drunkenness in the Orthodox rural clergy

- activity in Near-Dnipro Ukraine (second half of the 19th – early 20th centuries)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 9 (222), 73–80. [In Ukrainian].
- YELESIN, P., 2015, Silske dukhovenstvo yak seredovyshe formuvannia ukrainskoi intelihtentsii (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Rural clergy as an environment for the formation of the Ukrainian intelligentsia (second half of the 19th – early 20th centuries)]: dys. ... kand. ist. nauk. Kremenchuk, 2015, 220 s. [In Ukrainian].
- KRASILNIKOV, F., 1904, Malorossiiia i Malorusy. (Heohraficheskoe-etnohraficheskii ocherk). [Ukraine and Ukrainians (Geographic and ethnographic sketch)]. M.: Pechatnia A. Y. Snehirevoi. [In Russian].
- MIRONOVA, I., 2019, Praktyka borotby z alkoholizmom sered silskoho naselennia Pivdnia Ukrainy (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The practice of combating alcohol abuse in the rural population of southern Ukraine (second half of the 19th – early 20th centuries)]. *Ukrainskyi selianyn*, 22, 30–36. [In Ukrainian].
- MYKHAILIUK, O., 2011, Antypovedinka v kulturi selianstva Naddnpirianskoi Ukrainy v kintsi XIX – na pochatku XX st. [Antibehavior in the culture of peasantry of the Dnieper region in Ukraine at the end of the 19th – beginning of 20th centuries]. *Hileia*, 46 (4), 33–40. [In Ukrainian].
- NADIEZHDINA, I., 2018, Prosvitnytska diialnist intelihtentsii shchodo podolannia pyiatstva na Pivdni Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Educational activity of intelligentsia to overcoming drunkenness in the South of Ukraine of the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries]. *Pedahohichnyi almanakh*, 38, 250–255. [In Ukrainian].
- NESELOVSKYI, O., 1927, Naimyty ta naimychky na Podilliu v XVIII st. [Hiremen and hirewomen in Podillya in the XVIII century]. In: *Zapysky Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity. Kamianets na Podilliu: Drukarnia im. Lenina*, 1–38. [In Ukrainian].
- O., 1890, Obschestvo trezvosti v s. Slobodo-Potoke Vinnitskoho uezda [Society of sobriety in the village Sloboda-Potoca Vinnytsia district]. *PEV*, 34, 789–790. [In Russian].
- OLIINYK, I., 2003, Vidobrazhennia etnokulturnykh vzaiemyn na Podilli v druhii polovyni XIX stolittia za materialamy periodyky [Reflection of ethnocultural relation in Podillia in the second half of the 19th century according to periodicals]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 15, 51–55. [In Ukrainian].
- PAVLOVYCH, P., Pouchenie selskim prikhozhanam v nedeliu 2-ii po Piatidesiatnitse [A lesson to the Village Parishioners in the second week after Pentecost]. 1877, *KEV*, 13, 371–377. [In Russian].
- PAZIAK, M., 1991, Pryslivlia ta prykazky. Kn. 3: Vzaiemyny mizh liudmy [Proverbs and sayings. Book 3. Relationship between people]. K.: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Pravila obschestva trezvosti v sele Volodovtsakh Yampolskoho uezda [The rules of the sobriety society in the village of Volodovtsy Yampolsky district]. 1891, *PEV*, 41–42, 577–581. [In Russian].
- SENATORSKYI, P., 1869, Blahotvorytelnaia deiatelnost dvukh prikhodskikh popechitelstv [Charitable activities of two parish trusteeships]. *KEV*, 1, 35–44. [In Russian].
- SNEHURSKYI, H., 1870, Pouchenie o pianstve [Lesson about drunkenness]. *PEV*, 12, 313–315. [In Russian].
- STASIV, YA., 2013, Rukh tverezosti u Skhidnii Halychyni v seredyni XIX – pershii tretyni XX stolittia [The sobriety movement in East Galicia in the middle of the 19th – first third of the 20th centuries]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu. 2012–2013*, 13–14, 168–175. [In Ukrainian].
- SOLOMONOVA, T., 2010, Narodni biblioteky ta chytalni komitetiv pikluvannia pro narodnu tverezist (na prykladi Vinnytskoho povitu Podilskoi hubernii) [Public libraries and reading rooms of committees of care about public sobriety (on the example of Vinnytsia district of Podillia province)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Seria: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo*, 2, 180–190. [In Ukrainian].
- SUMTSOV, N., 1886, Malorusskie pianitskie pesni [Ukrainian drunken songs]. *Kievskaiia starina*, 15, 5, 267–292. [In Russian].
- SUMTSOV, N., 1889, Kulturnye perezhivaniia. Korchma, kak obshchestvennoe uchrezhdenie [Cultural experiences. Tavern as a public institution]. *Kievskaiia starina*, 25, 4, 131–133. [In Russian].
- SUMTSOV, N., 1890, Mohorych [Garnish]. V: *Kulturnye perezhivaniia K.: Tipohrafiia H. K. Korchak-Novitskaho*, 202–203. [In Russian].
- SUMTSOV, N., 1902, Ocherky narodnogo byta (Iz etnohraficheskoi ekskursii 1901 h. po Akhtyrskomu uezdu Kharkovskoi hubernii) [Description of folk life (From an ethnographic excursions in 1901 in the Okhtyrka district of the Kharkiv province)]. Kh.: Tipohrafiia «Pechatnoe Delo». [In Russian].
- CHUBYNYSKYI, P., 2011, Trudy etnohraficheskoi-statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii kraii, snariazhennoi Imperatorskim russkim Heohraficheskim Obschestvom [Studies of the ethnographic-statistical expedition to the West Russian Region, equipped by the Imperial Russian Geographical Society]. Iuho-

Zapadniy otdel. Materyaly i izsledovaniia d. chl. P. P. Chubinskim: reprints. vyd: v 7 t. T.5. Vidp. za vyp.: H. Skrypnyk. K. [In Russian].

CHUBYNSKYI, P., 2011, Trudy etnograficheskoi statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii krai, snariazhennoi Imperatorskim russkim Heograficheskim Obshchestvom [Studies of the ethnographic- statistical expedition to the West Russian Region, equipped by the Imperial Russian Geographical Society]. Iuho-Zapadniy otdel. Materyaly i izsledovaniia d. chl. P. P. Chubinskim: reprints. vyd: v 7 t. T. 6. Vidp. za vyp.: H. Skrypnyk. K. [In Russian].

CHUBYNSKYI, P., 2011, Trudy etnograficheskoi statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii krai, snariazhennoi Imperatorskim russkim Heograficheskim Obshchestvom [Studies of the ethnographic- statistical expedition to the West Russian Region, equipped by the Imperial Russian Geographical Society]. Iuho-Zapadniy otdel. Materyaly i izsledovaniia d. chl. P. P. Chubinskim: reprints. vyd: v 7 t. T. 7. Vidp. za vyp.: H. Skrypnyk. K. [In Russian].

Ukrainski pryslivia ta prykazky. Dozhovtnevyi period [Ukrainian proverbs and sayings. Pre-October period]. 1963. Vstup. stattia: V. Bobkovi; uporiad.: Y. Bahmut, V. Bobkova, A. Bahmut. K.: Vyd-vo AN URSR. [In Ukrainian].

USPENSKYI, Y., 1866, Putevye vpechatleniia proezshavsheho po Iuho-Zapadnoi Rossii [Travel impressions of the traveler in Ukraine]. PEV, 21, 783–790. [In Russian].

KHOKHANOVSKYI, Y., 1905, Neskolko slov po povodu odnogo obychaia [A few words about one custom]. PEV, № 33, 757–765. [In Russian]

CHMELYK, R., 1999, Mala ukrainska simia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (struktura i funktsii) [A small Ukrainian family of the second half of the 19th – the beginning of the 20th centuries (structure and functions)]. Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

SHMYDT, A., 1863, Materyaly dlia heografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami Heneralnogo shtaba [Materials for geography and statistics of Russia, collected by officers of the General Staff]. T. 24: Khersonskaia huberniia. Ch. 2. S.Pb.: Tip. Kalinovskoho. [In Russian].

YAVOROVSKIY, M., 1875, O vrednom vliianii, kakoe proizvodit na poselian evrei, torhuiushchie v selskikh shinkakh [About harmful influence that Jews, who sell in rural taverns, make on the villarges]. PEV, 10, 309–316. [In Russian].

YASYNSKIY, V., 1906, V podnestrovskom zakholuste [In the Dniester backwoods]. Pravoslavnaia Podolya, 3; 230–237; 4, 305–327; 10, 639–653; 12, 754–772. [In Russian].

YASYNSKIY, Y., 1894, Istoriia odnogo prihovora o zakrytii piteinoho zavedeniia v prikhode [The story of one verdict on the closure of a drinking establishment in a parish]. PEV, 14, 403–405. [In Russian].

Роль сільської громади у боротьбі з пияцтвом на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

У статті аналізується роль громади у боротьбі з пияцтвом, яке було поширеним явищем серед сільського населення у другій половині XIX – на початку XX століття (на прикладі Київської, Подільської і Волинської губерній). Висвітлено способи вирішення цієї проблеми, які реалізовувалися спільними зусиллями сільської громади та за активної участі представників духовенства, а також методи безпосереднього впливу громадськості на осіб, що зловживали алкогольними напоями і можливих покарань за антиморальну поведінку. Важливим джерелом для нашого дослідження є замітки священників, етнографічний матеріал, службова документація (інструкції, протоколи, звіти організацій, які займалися вирішенням соціальних питань), опублікована на сторінках «Єпархіальних відомостей» вищезазначених губерній. Проблема поширення пияцтва серед українських селян у другій половині XIX – на початку XX століття актуалізувалася після скасування кріпацтва, зокрема через збільшення кількості питних закладів у тогочасних селах. Народною мораллю надмірне вживання спиртних напоїв засуджувалося. Пияцтво було проблемою не лише сімейною, а й загальногромадською. Традицією було опікати сім'ю господаря-пияка. Його поведінка піддавалася презирству з боку громади, і таке негативне ставлення, у деяких випадках, змушувало його повернутися до нормального стану. Одним із заходів боротьби з пияцтвом, який використовували священники, були «шлюбні тверезості». Активною боротьбою з пияцтвом займалися парафіяльні опікунства. Вони встановлювали правила відвідування селянами шинків, також регулювали і накладали заборони щодо продажу спиртних напоїв.

Зроблено висновки стосовно соціальної та виховної функцій сільської громади у справах боротьби за моральність населення. Методами їх безпосереднього впливу були переконання, заохочення власним прикладом, наставництво або ж громадський осуд і покарання. Великі зусилля у боротьбі з пияцтвом докладали свідомі представники духовенства. За ініціативи сільського священика громада приймала колективні рішення про закриття місцевих питних закладів. Їхнє бажання зменшити масштаби зловживання спиртними напоями було реалізовано через організацію товариств тверезості, що дозволяло об'єднати громадські зусилля, спрямовані на подолання цієї згубної звички. Крім цього, товариства займалися розвитком культурно-просвітницької та мистецької сфери.

Ключові слова: громада, сільський сход, питний заклад, пияцтво, сільське духовенство, сільський староста, волосний суд, парафіяльні опікунства, товариства тверезості,

Gorova Vitalina, Candidate of Historical Science, Institute of Art, Folkloristic and Ethnology Studies of National Academy of Sciences of Ukraine named after M. Rylsky.

Горова Віталіна, кандидат історичних наук, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2228-4337>

Received: 12.05.2021

Advance Access Published: May, 2021